

บทที่ 1

บทนำ

ความหมายของการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรเป็นงานที่เกี่ยวกับการให้การศึกษา ให้ความรู้ทางเกษตรแก่เกษตรกร โดยเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและบริการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายคำว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) ไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ทานอง สิงคาลวณิช (2525) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า “คือ การถ่ายทอดหรือเผยแพร่บริการความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเกษตรให้แก่เกษตรกรที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ตลอดจนให้คำปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ให้เกษตรกรนำไปคิดตกลงใจและปฏิบัติตามอันจะยังผลให้เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และเพิ่มรายได้”

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527) ได้ให้ความหมายว่า “การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการในการให้ การศึกษานอกระบบ ซึ่งรวมทั้งการบริการแก่บุคคลเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรและครอบครัว โดยให้บุคคลเป้าหมายเหล่านี้เรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเองและช่วยตนเอง เพื่อให้บรรลุถึงการกินดีอยู่ดีของคนในชุมชน โดยส่วนรวม ทั้งนี้โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนการพัฒนาประชาชนในชุมชน”

เคลซี (Kelsey, 1963) ให้คำจำกัดความว่า “การส่งเสริมการเกษตร เป็นการศึกษานอกระบบ ซึ่งไม่ ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก สามารถเรียนรู้ได้โดยการปฏิบัติด้วยตนเอง การส่งเสริมการเกษตรจะให้การศึกษ และบริการแก่บุคคลที่เป็นเป้าหมาย เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการที่แท้จริงของบุคคลเหล่านั้น โดยมีพื้นฐานที่ ตั้งอยู่บนการพัฒนาประชาชนในสังคม”

โมเซอร์ (Mosher, 2530) ได้ให้ความหมายว่า “การส่งเสริมการเกษตร เป็นการทำงานกับชาวชนบท โดยผ่านวิธีการให้การศึกษานอกโรงเรียนในแนวที่เป็นเรื่องสนใจ เป็นความต้องการของเขาอย่างใกล้ชิด และ สร้างความเป็นเพื่อนเพื่อปรับปรุงระดับความเป็นอยู่ของครอบครัวชาวชนบท ช่วยสนับสนุนสวัสดิภาพชุมชน ในชนบท”

บุญสม วราเอกศิริ (2535) ให้ความหมายว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) คือ “กระบวนการให้การศึกษานอกโรงเรียน และการบริการแก่บุคคลเป้าหมาย อันหมายถึง เกษตรกร และ ครอบครัวเกษตรกร โดยวิธีการปฏิบัติจริง (learning by doing) และเน้นถึงการช่วยเหลือให้เกษตรกร ช่วยเหลือตนเอง (help them to help themselves) เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม”

แซนเดอร์ส (Sanders, 1966) ได้กล่าวว่า “ความมุ่งหมายของงานส่งเสริมทุกอย่าง คือ การสอนประชาชนผู้ซึ่งอยู่ในพื้นที่ชนบทถึงวิธีการในการยกระดับมาตรฐานของความเป็นอยู่โดยให้ประชาชนได้ใช้ความพยายาม ใช้ทรัพยากร กำลังคน กำลังสัตว์ และวัสดุของเขาเอง โดยได้รับความช่วยเหลือให้น้อยที่สุด”

ลีแกน (Leagan, 1961) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมว่า “กระบวนการส่งเสริม คือ การทำงานร่วมกับประชาชน เพื่อช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ (self – reliant) โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น”

รัสเซล (Russell, 1981) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า “การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการจัดหาความรู้และทักษะที่จำเป็นเพิ่มเติมให้แก่เกษตรกรเพื่อนำไปปรับปรุงผลผลิต เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพและต้องใช้วิธีการสื่อสารแบบ 2 ทาง”

โดยสรุปกล่าวได้ว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) คือ การบริการการศึกษาแบบเสริม หรือขยายออกไปสู่ประชาชนทั่วไป เป็นกระบวนการถ่ายทอดวิชาความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และการบริการอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการผลิตทางการเกษตรโดยอาศัยการให้การศึกษาแบบนอกโรงเรียน (Non – Formal Education) แก่เกษตรกร ครอบครัวเกษตรกร (farmer and farm family) และบุคคลอื่นที่สนใจ โดยวิธีการฝึกปฏิบัติจริง (learning by doing) และเน้นถึงการให้ความช่วยเหลือเพื่อให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้ (help them for they can help themselves) ในการปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตและความเป็นอยู่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (for sustainable better living condition both socio – economic and cultural practices) และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตร

ความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตร

ความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย

การส่งเสริมการเกษตรนับว่าเป็นงานที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย ทั้งนี้สืบเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมมานานนับศตวรรษจนแยกไม่ออก ตลอดจนประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีผลต่อการผลิตผลผลิตทางการเกษตร และประสบกับปัญหาภัยทางธรรมชาติน้อยมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในโลกหรือในทวีปเอเชีย ซึ่งปัจจัยดังกล่าวไม่ได้ส่งผลให้การผลิตของเกษตรกรไทยมีประสิทธิภาพอย่างสูงสุดได้ อีกทั้งปัจจุบันประเทศไทยยังประสบปัญหา “ข้าวยาก หมาแพง” และมีแนวโน้มว่าจะมีเหตุการณ์เช่นนี้ต่อไปในอนาคต จนปรากฏว่ามีประชากรไทยบางส่วนต้องมีความเป็นอยู่อย่างอดอยาก หิวโหย อันเป็นภาพที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นในแผ่นดินที่เรียกว่า “อู่ข้าว อู่น้ำ” นี้เลย

ดังนั้นเพื่อจัดความยากจนและความอดอยาก หิวโหย รัฐบาลในทุกยุคทุกสมัยได้ให้ความสำคัญและพยายามแก้ไขปัญหาและดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรของประเทศมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติทุกฉบับจะบรรจุการพัฒนาการเกษตรเป็นแผนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง รัฐบาลได้เน้นการพัฒนาและส่งเสริมการเกษตรในเขตยากจนเป็นอันดับแรกที่มีความจำเป็นจะต้องเร่งพัฒนา การพัฒนาการเกษตรนับว่ามียุทธวิธีหลายประการด้วยกัน และประการสำคัญประการหนึ่งคือ การส่งเสริมการเกษตรเป็นการพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตของเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้โดยการนำเอาวิทยาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาถ่ายทอด และนำเสนอส่งเสริมให้เกษตรกรได้นำไปปฏิบัติ ซึ่งย่อมจะเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการเกษตรให้ดียิ่งขึ้น และสิ่งสำคัญประการหนึ่งของการถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือเผยแพร่วิทยาการไปสู่เกษตรกร คือ วิธีการอันหมายรวมถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือวิธีการส่งเสริมการเกษตรนั่นเอง (พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์, 2543)

การส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการทางการพัฒนาทางสังคมที่เน้นการพัฒนาคนโดยจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาการด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาการพึ่งตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานปรัชญาของการพัฒนาที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้เมื่อได้รับโอกาส

ความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรในมิติการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย

จะเห็นว่าการเกษตรก็ยังคงเป็นส่วนสำคัญของประเทศไทย แม้ว่าปัจจุบันรายได้สำคัญของประเทศส่วนหนึ่งมาจากการอุตสาหกรรมและมีแนวโน้มสูง แต่ก็มีได้หมายความว่าเกษตรจะหมดความสำคัญอีกต่อไป トラบใดที่คนในประเทศยังต้องบริโภค และอุตสาหกรรมส่วนหนึ่งก็มีการเกษตรเป็นพื้นฐาน ดังนั้นสิ่งที่จะต้องคิดและพิจารณาก็คือ จะทำอย่างไรให้ผลผลิตการเกษตรมีพอเพียงต่อความต้องการ ภายใต้ข้อจำกัดทั้งในด้านพื้นที่ทำการเกษตรที่ลดลง การลงทุนสูงขึ้น ต้องประสบกับปัญหาแรงงานเกษตร และราคาคาผลิตผลที่ไม่เป็นธรรม การแก้ไขปัญหาหรือลดความรุนแรงของปัญหาลงได้ก็คือ การส่งเสริมการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ การส่งเสริมการเกษตรจะเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะทำให้การเกษตรเกิดการพัฒนาขึ้นได้ โดยการส่งเสริมการเกษตรจะมีความสำคัญในมิติของการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย ดังนี้

1. การส่งเสริมการเกษตรเป็นการให้การศึกษาเทคนิคใหม่ ๆ ความรู้ใหม่ ๆ ที่มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยจากสถาบันค้นคว้าทดลอง สถานีทดลอง มหาวิทยาลัย วิทยาลัย เพื่อให้การดำเนินงานในไร่นาบรรลุผลแก่เกษตรกรตามที่ต้องการ

2. ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตร จะทำให้ประเภทและจำนวนผลผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้น รวมทั้งการแจกจ่ายซื้อขายจะกว้างขวาง ธุรกิจการเกษตรจะแผ่ขยายและก้าวรุดหน้าไป

3. มีการจัดวางนโยบาย แผน โครงการ ทั้งพืชและสัตว์ ให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งภาวะทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการ การแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของเกษตรกรนั้นคือ ระบบการส่งเสริมการเกษตรทำให้เกษตรกรรรมทันสมัยหรือล้ำสมัย

4. การส่งเสริมการเกษตร เป็นการช่วยเหลือผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องที่จะทำงานและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมากมายในสังคม เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน เป็นการปรับปรุงสภาพสังคม และเศรษฐกิจได้ดีขึ้น โดยการให้ความรู้ ให้ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ

5. การส่งเสริมการเกษตร เป็นกระบวนการให้ความรู้ที่ไม่เฉพาะด้านเทคนิคเกษตร หรือเรียนรู้วิทยาการแผนใหม่จากการค้นคว้าวิจัยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือให้เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจ ในปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การเรียนรู้ วิธีแก้ปัญหอย่างฉลาด การดำรงชีพในภาวะแวดล้อมที่สลับซับซ้อนในชีวิตประจำวันอย่างมีวิธีการเป็นระบบ ระเบียบตามสมควร

6. การส่งเสริมการเกษตรจะช่วยสร้างแรงจูงใจ และกระตุ้นให้เกิดความต้องการในการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ช่วยปรับปรุงส่งเสริมประสิทธิภาพและสมรรถภาพของการประกอบอาชีพและการดำรงชีพต่อไป

นอกจากความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ชัยชาญ วงศ์สามัญ (2548) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1. การส่งเสริมการเกษตร เป็นการให้การศึกษาที่มุ่งเน้นในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การเกษตร พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตอย่างฉลาด ที่สอดคล้องกับสภาวะและความต้องการของตลาด การอุตสาหกรรม อันจะเป็นการสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของประเทศ

2. การส่งเสริมการเกษตร เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรที่เป็น ชาวไร่ ชาวนา ผู้เลี้ยงปศุสัตว์และประมง ยุวเกษตรกร และแม่บ้านเกษตรกร ที่ทำการผลิตโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทั้งในชุมชนท้องถิ่นชนบท ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และเป็นการปรับปรุงสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนและของประเทศให้ดีขึ้น

3. การส่งเสริมการเกษตรที่มีคุณภาพ จะช่วยปรับปรุงและเสริมสร้างประสิทธิภาพ และสมรรถภาพของเกษตรกรในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพ การส่งเสริมที่ดีสามารถช่วยให้เกษตรกรเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพ เพิ่มทักษะ สมรรถภาพ และความสามารถและประสิทธิภาพในการผลิตของ

เกษตรกร เป็นการสร้างแรงเสริมกระตุ้นเตือนให้เกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวตลอดไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การส่งเสริมการเกษตรมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย และนับวันยิ่งจะมีความสำคัญในมิติการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยมากขึ้นในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพการเกษตรซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพของประชาชนชาวไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรเป็นงานที่กว้างขวางมากจนอาจทำให้การดำเนินงานของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดความสับสนถึงขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรที่ควรจะเป็น ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันและดำเนินงานไปได้อย่างถูกต้อง จึงมีการกำหนดขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรได้ดังนี้ (ปรับปรุงจาก จินดา ขลิบทอง, 2538)

1. พัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพการผลิตทางการเกษตร เป็นการดำเนินการด้านการส่งเสริม ด้านการพัฒนา และการเพิ่มประสิทธิภาพ และมุ่งเน้นคุณภาพของผลิตผลทางการเกษตร โดยการแนะนำให้เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตอัน ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน และวิทยาการที่มีหรือจะหาเพิ่มเติมมาได้ รวมทั้งทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีและที่จะหาได้ในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ บังเกิดผลต่อการผลิตมากที่สุด ซึ่งผลก็คือกำไรหรือรายได้จากการประกอบการผลิต

2. การพัฒนาทรัพยากรการผลิต เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ตามธรรมชาติ ความเสื่อมอันเกิดจากการผลิตหรือความไม่เหมาะสมอย่างอื่น เช่น พื้นที่ดินและคุณภาพของดิน ต้องมีการปรับปรุงการพัฒนาแหล่งหรือระบบน้ำหรือการผลิต การพัฒนาฝีมือแรงงาน การเสาะหาเทคโนโลยีทางเกษตรที่เหมาะสม เพื่อปรับปรุงระบบเกษตรกรรม ฯลฯ หากการส่งเสริมการเกษตรได้เข้าไปมีบทบาทในส่วนลึกของกิจกรรมดังกล่าว โดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาและใช้ทรัพยากร ปัจจัยการผลิตอย่างถูกต้องและประหยัด และให้ความรู้เกี่ยวกับการสงวนทรัพยากรไว้ให้ใช้ได้ยาวนาน มีการบำรุงรักษา

3. การจัดการกับผลผลิตและการจัดหาทรัพยากรการผลิตที่จำเป็น ตลอดจนการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอันรวมไปถึงการดำเนินการในเรื่องการเตรียมแหล่งระบายสินค้า หรือจัดหาตลาด เพื่อการขยายผลผลิต รวมทั้งการอำนวยความสะดวกด้านจัดซื้อ และจัดจำหน่าย และการรวมกลุ่มของเกษตรกร เพื่อเป็นประโยชน์ในด้านการจัดการกับผลผลิตต่อไป ขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรในบทบาทนี้ค่อนข้างยาก แต่ผลที่ได้ย่อมเป็นที่พอใจของเกษตรกร เพราะภาระหน้าที่ส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปของการจัดให้มีการประสานกันทั้ง

ทางด้านรัฐและเอกชน เพื่อให้ร่วมมือในการจัดบริการปัจจัยการผลิตให้พอเพียง และให้ตรงกับช่วงเวลา
ผู้ผลิตต้องการ

4. การจัดระบบเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย ให้ใช้พื้นที่ประกอบการให้เหมาะสมกับระบบการ
เพาะปลูก มีความสามารถในการเลือก การตัดสินใจเกี่ยวกับการลงทุนที่ดี ตลอดจนการจัดการบ้านเรือน การ
วางแผนครอบครัว การใช้แรงงานภายในครอบครัว ซึ่งจะมีผลต่อการผลิตทางการเกษตร

5. การพัฒนาคุณภาพบุคลากรด้านการเกษตร ให้เกิดผลทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ตัวเกษตรกร
และสมาชิกในครอบครัวเกษตรกร

5.1 ตัวเกษตรกร โดยการพัฒนาความเป็นผู้นำ เสริมสร้างลักษณะเป็นผู้นำ บุคลิกภาพ การทำงาน
กลุ่ม การปรับตัวเข้ากับสังคม

5.2 แม่บ้านเกษตรกร พัฒนาความรู้ ทักษะทางด้านกิจการบ้านเรือน หรือการเคหกิจ อันจะทำให้
ประหยัดค่าใช้จ่าย มีรายได้เสริม และอบรมเลี้ยงดูบุตรให้เจริญวัยในทางที่ถูกต้อง

5.3 บุตรของเกษตรกร หรือยุวเกษตรกร ส่งเสริมด้านกิจกรรมเกษตรให้มีความรู้ความสามารถใน
การช่วยเหลืองานในไร่นา การสืบทอดกิจการเกษตร การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ
เกษตร

6. การพัฒนาสถาบันเกษตรกร ให้เกิดความแข็งแกร่งในการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์
ในการผลิต การตลาด การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร เพื่อให้การประกอบอาชีพเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
ภายใต้อุดมการณ์ของการส่งเสริมการเกษตร คือ มีความสามารถในการช่วยตนเองได้มากและร่วมปฏิบัติงาน
กับผู้อื่นได้ดี

จากขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรดังกล่าวจะเห็นว่า การส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตที่เกี่ยวข้อง
กับกลุ่มคนเป้าหมาย ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีที่จะนำไปส่งเสริม และระบบการถ่ายทอดความรู้
นวัตกรรมและเทคโนโลยี คือ

1. กลุ่มคนเป้าหมาย ได้แก่ เกษตรกรและประชาชนทั่วไป แต่เน้นการให้บริการแก่ชาวชนบท เพราะ
เกษตรกรรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น สมาชิกในครอบครัว พ่อค้ารับซื้อผลผลิตเกษตร ผู้จำหน่ายปัจจัยการ
ผลิต เป็นต้น

2. ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีที่จะนำไปส่งเสริม เกี่ยวข้องกับความรู้ทางการเกษตร เคหกิจ
เกษตร การตลาด การจัดการ การบริหาร และอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่กว้างยากแก่การพิจารณา จึงอาจพิจารณาจาก
หน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นหลัก

3. ระบบการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยี ที่มีประสิทธิภาพจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรไปสู่ตัวเกษตรกรและชุมชน

ผลที่ได้รับ คือ การใช้ทรัพยากร ปัจจัยการผลิตอย่างคุ้มค่า ได้ผลกำไรจากการประกอบการ มีการร่วมมือร่วมใจกันประกอบการ และมีการเปลี่ยนแปลงฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของเกษตรกรและชุมชนกลุ่มเป้าหมาย

ในด้านของการบริหารงานและปฏิบัติหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตร หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบคือ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นกรมเมื่อ วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2510 โดยรวมงานส่งเสริมการเกษตรของสำนักงานปลัดกระทรวงกรมกสิกรรมและกรมการข้าวเข้าด้วยกัน มีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดบริการแก่เกษตรกร โดยมีภารกิจและหน้าที่ดังนี้

1. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร
2. ฝึกอบรมเกษตรกรและให้บริการทางการเกษตร
3. พัฒนา ส่งเสริม และประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต และการจัดการผลผลิตพืช ประมง และปศุสัตว์แก่เกษตรกร
4. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรหรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

โดยจะเห็นได้ว่ากรมส่งเสริมการเกษตร ได้มีการกำหนดภารกิจและหน้าที่หลัก ๆ ไว้ด้วยกัน 4 ประการดังกล่าว ที่สอดคล้องและครอบคลุมกับขอบเขตของการส่งเสริมการเกษตรใน 6 ด้านดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

นอกจากนั้น ประสิทธิภาพ ประครองศรี และคณะ (2552) ได้กล่าวถึงขอบเขตและความรับผิดชอบของงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งโดยทั่วไปงานส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตและความรับผิดชอบ ดังนี้

1. การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตทางการเกษตรและพัฒนาคุณภาพของผลผลิต
2. การตลาดและการใช้ประโยชน์จากผลผลิตการแปรรูปเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าของผลิตผล
3. จัดการให้บริการความรู้ ข้อมูลข่าวสารและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิต การตลาดผลิตผลและปัจจัยการผลิต การแปรรูปผลิตผล

4. การอนุรักษ์ พัฒนา และประยุกต์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตอย่างฉลาด เพื่อให้สามารถนำทรัพยากรเหล่านั้นไปใช้สนองความต้องการอย่างได้ผลดีต่อเนื่องและยั่งยืน

5. การจัดการไร่นาและบ้านเรือนโดยเฉพาะการวางแผนการผลิต ที่อยู่อาศัย เคหกิจ รวมถึงการแปรรูปถนอมอาหาร สุขอนามัยในครอบครัว

6. การพัฒนาและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของเยาวชน เช่น บุคลิกภาพ ความเป็นผู้นำ การรวมกลุ่ม การผลิต การบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ เป็นต้น

7. การพัฒนาความเป็นผู้นำของเกษตรกรทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติ

8. การปรับปรุงสภาพชุมชนและพัฒนาทรัพยากรให้เป็นสถานที่ที่น่าอยู่อาศัยอย่างสงบสุข

9. การดำเนินกิจกรรมสาธารณประโยชน์และการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาสังคม

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพการผลิตทางการเกษตร การพัฒนาทรัพยากรการผลิต การจัดการกับผลิตผล และการจัดหาทรัพยากรการผลิตที่จำเป็น การจัดระบบเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย การพัฒนาคุณภาพบุคลากรด้านการเกษตร การพัฒนาสถาบันเกษตรกร นอกจากนี้การส่งเสริมการเกษตรยังมีขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนเป้าหมาย ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีที่จะนำไปส่งเสริม และระบบการถ่ายทอดความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีอีกด้วย

ลักษณะงานของการส่งเสริมการเกษตร

จากความหมาย ขอบเขต และความรับผิดชอบของการส่งเสริมการเกษตร สามารถแยกลักษณะงานของการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้ (จินดา ขลิบทอง, 2538)

1. งานของการส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบการให้การศึกษา ให้ความรู้แก่เกษตรกรแบบไม่เป็นทางการ โดยจัดตามความต้องการของเกษตรกร
2. งานของการส่งเสริมการเกษตรเน้นที่การเรียนรู้และการปฏิบัติได้ด้วยตนเอง (learning by doing) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและการสังสมของปัญญาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตร โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและการปฏิบัติ
3. กลุ่มผู้เรียนของงานส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ เกษตรกร ครอบครัวเกษตรกร (แม่บ้านเกษตรกรและบุตรหลานเกษตรกร) ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรต่าง ๆ โดยเน้นให้เกิดการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มจักรสาน กลุ่มผู้ปลูกอ้อย หรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น
4. หน่วยงานหรือสถาบันที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่จำเป็นต้องเป็นหน่วยงานหรือสถาบันของรัฐ โดยเน้นที่ให้มีการคิด การริเริ่มจากคนในชุมชนด้วยการกระตุ้นจากภายนอก

บทบาทของการส่งเสริมการเกษตร

จินดา ขลิบทอง (2538) ความสำคัญของการเกษตรที่มีต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เป็นประเทศเกษตรกรรม มีเหตุผลประกอบหลายประการ คือ

1. การเกษตรเป็นอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่

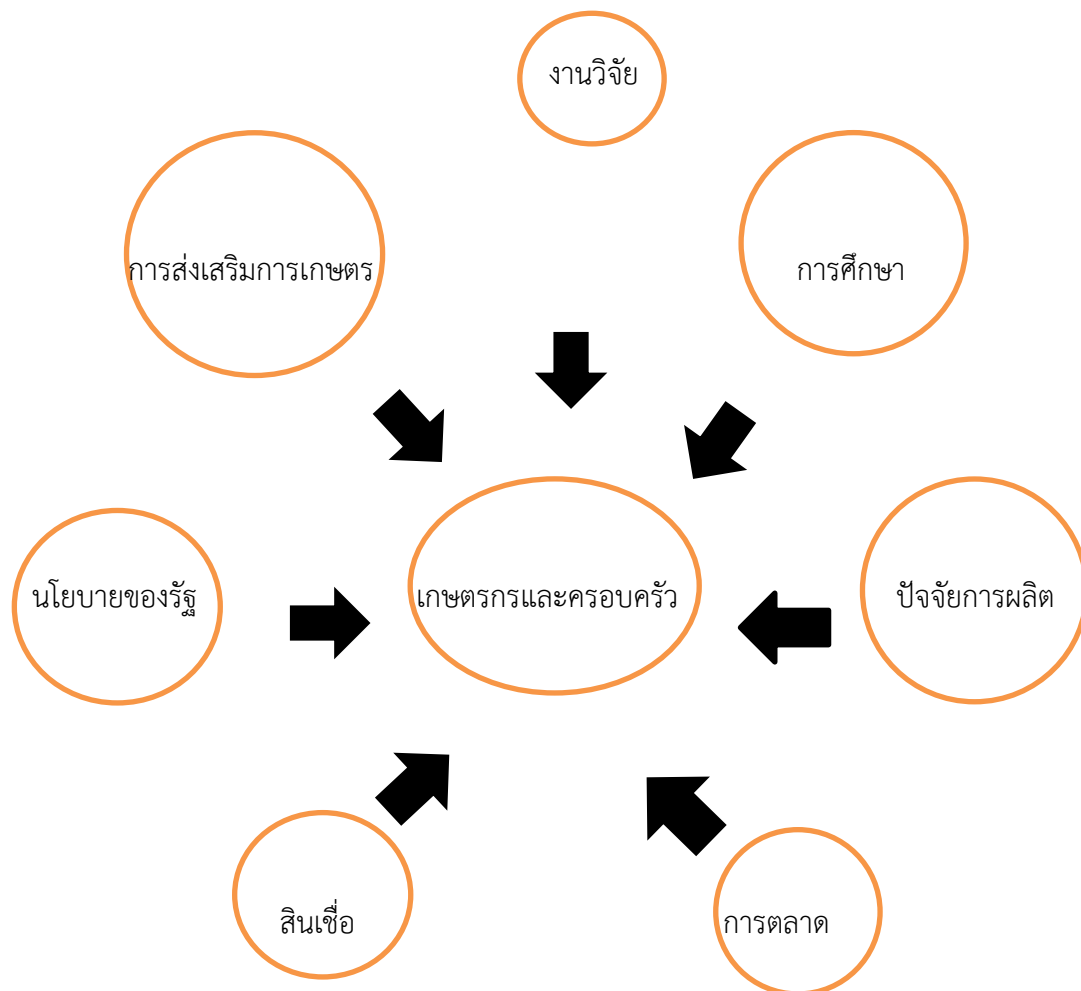

2. การเกษตรเป็นแหล่งอาหารสำคัญสำหรับเลี้ยงประชากร และเป็นการสร้างตลาดสำหรับบริโภคภายในประเทศให้เพิ่มขึ้นจากการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

3. การเกษตรเป็นแหล่งเงินตราต่างประเทศโดยเป็นสินค้าออกที่สำคัญ

4. เป็นวัตถุดิบในการพัฒนาการอุตสาหกรรมทั้งในแง่ของผลิตผลเกษตรและแรงงานที่มาจากภาคเกษตร

ในการทำการเกษตร มีปัจจัยหลายปัจจัยด้วยกันที่มีส่วนสนับสนุนผลักดันให้เกิดการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น หมายถึง ผลิตผลเพิ่มขึ้น ประสิทธิภาพการผลิตดีขึ้นกว่าเดิม เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้แก่ การได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากนโยบายของรัฐ การให้บริการงานส่งเสริมการเกษตร งานวิจัย การศึกษา ปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และตลาด อันเป็นพื้นฐานสนับสนุนให้การพัฒนาอื่น ๆ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1.1 แสดงปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร

ที่มา : จินดา ขลิบทอง (2538)

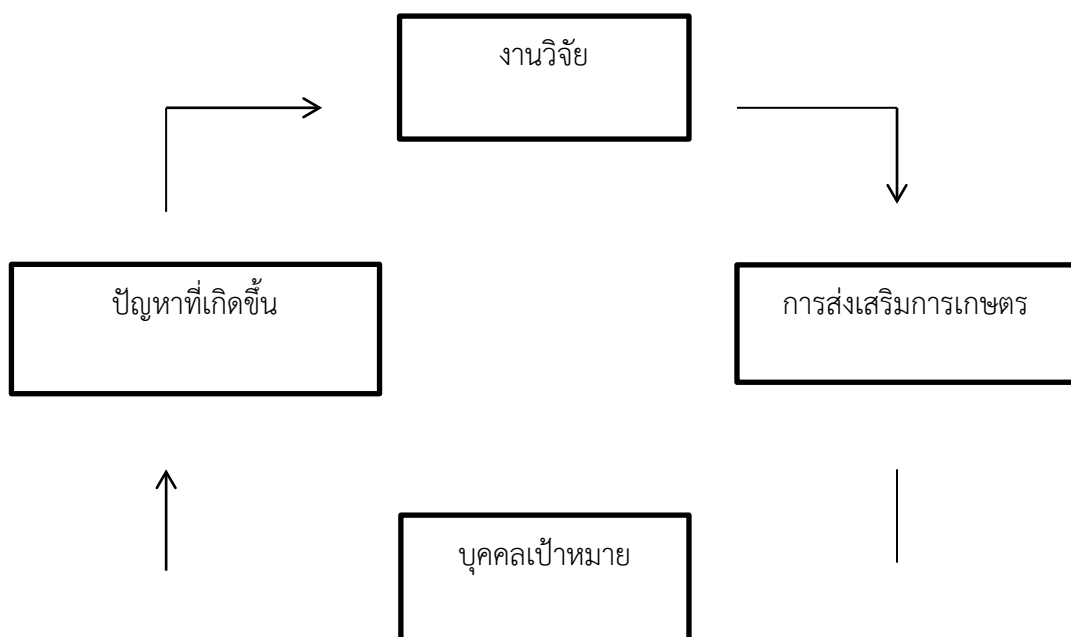
จากภาพที่ 1.1 สรุปได้ว่า การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยให้เกษตรกรและครอบครัวได้รับปัจจัยหรือนำปัจจัยต่าง ๆ มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรคือ

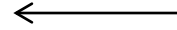
1. นโยบายของรัฐ การส่งเสริมการเกษตรจะมีบทบาทในการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติให้เป็นไปตามที่ได้กำหนดไว้ เพราะการดำเนินการส่งเสริมการเกษตรนั้นต้องมาจากนโยบายที่ชัดเจนในการยกระดับมาตรฐานและประสิทธิภาพการผลิต หากการดำเนินการตามนโยบายเกิดปัญหาหรือมีอุปสรรคก็ย่อมไม่เป็นตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของนโยบายที่วางไว้

2. งานวิจัย บทบาทของการส่งเสริมการเกษตรในด้านนี้คือ การนำผลงานวิจัยที่ได้ไปเผยแพร่สู่บุคคลเป้าหมายตามความเหมาะสมและ/หรือนำปัญหาที่เกิดขึ้นจากบุคคลเป้าหมายในการทำการเกษตรไปสู่งานวิจัย โดยงานวิจัยที่จะเกิดขึ้นอาจจะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่คนในชุมชนคิดริเริ่มและได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร หรือจากหน่วยงานที่ทำงานในชุมชน

ทั้งนี้บทบาทของการส่งเสริมการเกษตรในด้านงานวิจัย มี 3 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. การเลือกพื้นที่เป้าหมายและบุคคลเป้าหมายให้สอดคล้องเหมาะสมกับงานวิจัยนั้น
2. การวางแผนและออกแบบปรับปรุงงานวิจัยให้เหมาะสม โดยการแยกกลุ่มบุคคลเป้าหมาย จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสม กำหนดวิธีการที่จะใช้เผยแพร่ และวิธีการดำเนินงาน
3. การดำเนินการเผยแพร่ผลงานวิจัยไปสู่บุคคลเป้าหมายและศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของบุคคลเป้าหมาย เพื่อพัฒนางานวิจัยต่อไป

ภาพที่ 1.2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของการส่งเสริมการเกษตรกับงานวิจัยบุคคลเป้าหมายและนำ
ปัญหาที่เกิดขึ้นจากบุคคลเป้าหมายในการทำการเกษตรไปสู่งานวิจัย

ที่มา : **ที่มา : จินดา ขลิบทอง (2538)**

3. การศึกษา การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการให้การศึกษาระบบแบบนอกระบบ เพื่อช่วยให้บุคคล
เป้าหมายที่ขาดโอกาส ได้มีโอกาสในการพัฒนาอาชีพของตน ได้เรียนรู้ และรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะก่อ
ประโยชน์ต่อการเกษตรเป็นการยกระดับการศึกษาของประชากรในอีกรูปแบบหนึ่ง

4. ปัจจัยการผลิต หมายถึง ที่ดิน แรงงาน และทุน การส่งเสริมการเกษตรจะมีบทบาทในการที่จะทำ
ให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และรู้จักพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เพื่อเป็นการอนุรักษ์ปัจจัยการ
ผลิตเหล่านี้ไว้

5. สินเชื่อ มิได้หมายความว่าเฉพาะถึงเงินที่เกษตรกรสามารถกู้มาได้เท่านั้น แต่จะหมายรวมถึงเครดิตที่
เกษตรกรได้รับจากสถาบันหรือแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะได้มาซึ่งตัวเงิน การส่งเสริม
การเกษตรมีบทบาทอย่างมากในการสร้างให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายมีเครดิต หรือเกิดการยอมรับจาก
สถาบันการเงิน เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิต การเพิ่มผลผลิต การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ การให้ความรู้
และคำแนะนำในเรื่องของสินเชื่อ เป็นต้น

6. การตลาด เป็นหัวใจสำคัญในการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเสียหายได้ง่าย
ถึงแม้ว่าการส่งเสริมการเกษตรจะมีได้มีบทบาทเกี่ยวกับการตลาดโดยตรง แต่ก็มีส่วนสำคัญในการที่จะให้
ข้อมูลการตลาด หรือการจัดการด้านการตลาดแก่เกษตรกรเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจการผลิตใด

การส่งเสริมการเกษตรยังคงต้องประสบกับข้อจำกัดและปัญหาต่าง ๆ อันเป็นอุปสรรคให้
ประสิทธิภาพของการเกษตรลดลง ดังนี้

1. ขาดการนำเทคโนโลยีหรือวิทยาการที่เหมาะสมไปสู่เกษตรกร
2. ขาดการเชื่อมโยงที่มีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรและหน่วยงานวิจัยทางการ
เกษตร
3. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ขาดความชำนาญในการปฏิบัติต่อวิทยาการใหม่ที่น่าไปส่งเสริม
4. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ขาดความรู้เกี่ยวกับวิชาการที่ส่งเสริมและขาดทักษะในการ

ติดต่อสื่อสาร

5. ความไม่พร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือ อุปกรณ์สื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการส่งเสริม

6. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีภาระงานมากเกินไป

ดังนั้นในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร จึงควรศึกษาบทบาทของการดำเนินงานให้ถ่องแท้และพยายามขจัดปัญหาดังกล่าวข้างต้นให้หมดไป หรือให้ห็น้อยลงก็จะทำให้การเกษตรมีความเจริญรุ่งเรืองได้

ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตร

มีผู้ให้ความหมายคำว่า ปรัชญา (Philosophy) ดังนี้

Runes (Runes, 1945 และ Runes, 2009) ให้ความหมายของปรัชญาตามรากศัพท์ที่มาจากภาษากรีก 2 คำ ได้แก่ “Philos ซึ่งแปลว่า Love” และ “Sophia ซึ่งแปลว่า Wisdom” มีความหมายรวมในภาษาอังกฤษ คือ “Philosophy is love of wisdom love to pursuit knowledge” หรือ “seeking of wisdom and the wisdom sought” และมีความหมายรวมในภาษาไทย “ปรัชญา หมายถึง ความรักในความรู้ หรือรักในการที่จะแสวงหาปัญญา”

ปรีดี พนมยงค์ (2531) ให้ความหมายของ ปรัชญา ไว้ว่า หลักนำในการคิดการปฏิบัติ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้ความหมายว่า ปรัชญา คือ วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง

นอกจากนี้ยังมีความหมายของคำว่า ปรัชญา อีกหลายแง่มุม ดังนี้

1. ปรัชญา คือ การคิดตรึกตรองด้วยเหตุผลอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง และทะลุปรุโปร่ง เกี่ยวกับปัญหาหนึ่งปัญหาใด จนได้ความเข้าใจถึงสภาพแท้จริงของสิ่งที่เป็นปัญหานั้น และความหมายที่สัมพันธ์กับโลกและชีวิต

2. ปรัชญา เป็นความพยายามที่จะให้พบความจริงที่ลึกซึ้งของสิ่งที่สงสัยหรืออยากรู้ให้กระจ่างแจ้งจากแง่มุมต่าง ๆ หลายแง่มุม เมื่อสิ่งนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินชีวิตดั่งงามของเรา ทั้งในชีวิตส่วนตัวและชีวิตสังคม

3. ปรัชญา หมายถึง การคิด วิเคราะห์ วิจักษ์ เพื่อที่จะแปลความหมายของสิ่งที่สงสัยหรืออยากรู้ให้กระจ่างแจ้ง ได้ถูกต้องตามความจริงของมันแท้ ๆ และตามที่มันเป็นส่วนหนึ่งของสัจจะหรือความจริงทั้งหมดเกี่ยวกับโลกและชีวิต

สรุปความหมายคำว่า ปรัชญา คือ หลักนำหรือหลักยึดในการคิดการปฏิบัติ

ปรัชญาการส่งเสริมการเกษตร

ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตร จะกำหนดให้มีขึ้นได้ก็โดยอาศัยสภาพความเป็นจริงจากสถานภาพของผู้รับบริการคือ ประชาชนที่มีความเป็นอยู่ตามธรรมชาติและเมื่อทำการส่งเสริมให้ประชาชนมีสถานภาพอีกอย่างหนึ่ง ที่คิดและคาดว่าควรจะเป็นคือ มีความเป็นอยู่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น สาเหตุที่ทำให้สถานภาพของประชาชนต้องเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้เกิดจากการส่งเสริม หรือการศึกษาระบบหนึ่ง ฉะนั้นหลักยึดในการคิดการปฏิบัติของการส่งเสริมคือ การเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือกันว่าเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรม หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นมีการตอบสนองโดยมีความรู้สึก กิริยา และอาการซึ่งจะแสดงออกทางความคิดและการกระทำ ฉะนั้นจึงเกิดขึ้นได้หลายลักษณะในตัวบุคคลเดียวกัน เช่น

- การเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้หรือรู้น้อย ให้มีความรู้หรือมีความรู้มากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงจากความไม่มีประสบการณ์หรือมีน้อย ให้เกิดประสบการณ์หรือมีประสบการณ์มากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงจากความไม่มีฝีมือหรือทักษะให้มีความรู้หรือทักษะมากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงจากเจตคติหรือท่าทีเฉยเมยหรือไม่ดี ให้มีเจตคติดีและยอมรับในสิ่งที่เป็นประโยชน์ใหม่ ๆ เป็นต้น

ในการส่งเสริมการเกษตร บุคคลเป้าหมาย คือ เกษตรกร ดังนั้นปรัชญาการส่งเสริมการเกษตรจึงได้แก่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรโดยมีพื้นฐานอยู่บนการให้รู้จักช่วยเหลือตนเอง และเนื่องจากการส่งเสริมการเกษตรมีขอบเขตของงานที่นอกจากจะมุ่งพัฒนาการผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการเสริมประสิทธิภาพของผู้ประกอบการคือ ตัวเกษตรกรและครอบครัวให้เข้าสู่มาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดี มีคุณภาพด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า **ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตร คือ การจัดบริการความรู้ทางเกษตรแก่เกษตรกร ครอบครัว และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้นโดยการช่วยเหลือตนเอง เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมและใช้ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านปรับใช้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตรกร** ทั้งนี้โดยมีความเชื่อภายใต้ปรัชญาหรือหลักยึดในการคิด 6 ประการ ดังนี้

1. งานส่งเสริมการเกษตรต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่เชื่อว่าคนมีความสามารถ ฉลาด และมีความต้องการในการรับข่าวสาร เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์แก่ตนและสังคม
2. งานส่งเสริมการเกษตร ต้องเริ่มจากคนและจากสิ่งที่คนนั้นมี
3. งานส่งเสริมการเกษตร เป็นการทำงานกับผู้คนด้วยการพัฒนาผู้นำเพื่อให้เป็นสื่อกลางในการนำความรู้ไปสู่ชุมชน
4. การให้การศึกษาเป็นบริการของงานส่งเสริมการเกษตรโดยไม่จำกัดพื้นที่เป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นในไร่นา บ้านเรือนเกษตรกร หรือในชุมชนชนบท

5. หลักสูตรของการศึกษาในการส่งเสริมการเกษตรอยู่บนพื้นฐานของบุคคลเป้าหมายและเน้นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมและใช้ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านปรับใช้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตรกร

6. การจัดบริการต้องอยู่บนพื้นฐานของการช่วยตนเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นการขจัดการสร้างนิสัยคอยรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือรับการสงเคราะห์อยู่ตลอดไป อย่างไรก็ตามในบางกรณีก็อาจจำเป็นที่จะต้องมีการ “ให้” เกิดขึ้นได้

นอกจากนั้น ดิเรก ฤกษ์หรัย (2524) กล่าวว่า การ “ให้” นั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานต่อไปนี้

1. “ให้” เพื่อเป็นการเริ่มต้นของการช่วยตนเอง เป็นการฝึกเกษตรกรให้ดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นปลาย
2. “ให้” ในกรณีของการสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างถนนชนบท การสร้างคลองส่งน้ำ การสร้างบ่อน้ำกิน เป็นต้น
3. “ให้” ในกรณีที่เกษตรกรประสบภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม พายุ ก็มีการแจกเมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ข้าวสารเป็นครั้งคราว เป็นต้น

ดังนั้นในการดำเนินการส่งเสริมการเกษตร จึงควรตระหนักในเรื่องนี้เพื่อมิให้เกิดความคลาดเคลื่อนตามปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตรที่ได้กล่าวไว้ ดังสุภาษิตจีนบทหนึ่งที่ว่า

...“ถ้าท่านให้ปลาแก่ชาวนา เขาจะกินปลาหมดภายในหนึ่งวัน

แต่ถ้าท่านสอนให้เขาจับปลา เลี้ยงปลา เขาจะมีปลากินตลอดชีวิต”... หรือคำในภาษาอังกฤษที่ว่า

...“Given a man a fish he will eat for one day

Teach him to fish, he will have a fish with all his life”...

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร

ความหมายของวัตถุประสงค์

จินดา ขลิบทอง (2538) ให้ความหมายของวัตถุประสงค์ (objective) ว่า “คือจุดมุ่งหมายที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่ 2 ประการ คือ เป็นเครื่องนำทางการปฏิบัติงานของหน่วยงาน หรือของกิจการให้เป็นกระบวนการไปสู่จุดหมายที่ต้องการของหน่วยงานนั้น และทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้โดยแสดงออกให้เห็นจุดหมายหรือผลงานที่คาดหวังว่าจะพึงให้เกิดขึ้น” โดยวัตถุประสงค์นั้นอาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ๆ ดังนี้

ประเภทของวัตถุประสงค์

1. วัตถุประสงค์ทั่วไป หมายถึง การกำหนดวัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตรอย่างกว้าง ๆ

ครอบคลุมทั้งหน่วยงานหรือกิจการ เช่น การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร มีประสิทธิภาพในการเพิ่มผลผลิตเพิ่มรายได้ และมีอำนาจในการซื้อการขายดีขึ้น ซึ่งจะมองเห็นจะวัดผลได้โดยยาก ขณะเดียวกันวิธีการควบคุมหรือติดตามการปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวทางที่จะไปสู่จุดหมายของวัตถุประสงค์นั้น ก็จะเป็นไปโดยยากด้วย

2. วัตถุประสงค์เฉพาะ หมายถึง การกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างชัดเจน

เฉพาะเจาะจง เช่น การส่งเสริมการทำสวนครัว มีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนได้มีพืชอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งเป็นการประหยัดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมเฉพาะสามารถมองเห็นและวัดผลได้ง่าย ขณะเดียวกันการควบคุมหรือติดตามการปฏิบัติงานเพื่อจุดหมายแห่งวัตถุประสงค์ ก็เป็นไปได้โดยสะดวกด้วย

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตรเน้นที่ “การพัฒนาคน” (development of people) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองตนเองของเกษตรกร อันเป็นผลให้เกิดภาวะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาปรับปรุงผลผลิตการเกษตรยังทำให้เกิดผลกำไรสูงสุดแก่เกษตรกรอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือนดัชนี (index) หรือวิธีการ (means) ในการที่จะให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ (วรทัศน์ อินทร์คัมพร, 2546)

การส่งเสริมเป็นระบบให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยไม่จำกัดเพศ วัย และระดับความรู้ ความเป็นอยู่ และทุกกลุ่มในสังคม เพื่อช่วยคนให้ช่วยตนเอง โดยการให้การศึกษาความรู้เพื่อสร้างประสบการณ์ให้ประชาชนพัฒนาให้เร็วขึ้น หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองให้เหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วจนสามารถแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพให้เจริญก้าวหน้า เพื่อให้สังคมของชาติมีการอยู่ดีกินดี เพื่อความสมบูรณ์พูนสุขของบุคคลในสังคม โดยเน้นหนักให้เกิดการปฏิบัติเพื่อการประกอบอาชีพ

ทั้งนี้การส่งเสริมการเกษตรมีเป้าหมาย (goal) ในการที่จะพัฒนาเกษตรกรและครอบครัวให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีศักยภาพในการผลิตทางการเกษตร สร้างงาน สร้างอาชีพ และสามารถเพิ่มรายได้จากการประกอบอาชีพได้

สภาวะปัญหาที่ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศกำลังพัฒนาประสบอยู่เสมอก็คือ

1. ความยากจน และภาวะความอดอยากด้านอาหารของประชากร
2. สุขภาพอนามัยและโรคภัยไข้เจ็บ
3. การไม่รู้หนังสือและการขาดโอกาสในการศึกษา
4. ความเฉื่อยชาไม่กระตือรือร้นในการประกอบอาชีพ

การปฏิบัติงานส่งเสริม จึงจำเป็นต้องเข้าไปให้ถึงปัญหาที่แท้จริงของประชาชน และช่วยให้เขาช่วยตนเองได้ จึงได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ทั่วไป ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานของการส่งเสริมการเกษตรเพื่อต้องการให้เกษตรกรมีความรู้ ประสบการณ์ และทักษะกลับไปใช้การผลิตผลทางเกษตร ให้เกิดการพัฒนาทางด้านอาชีพทางเกษตร และการดำรงชีพอย่างมีเสถียรภาพ แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้น อาจต้องจำแนกออกไปตามแผนงานย่อยขนาดต่าง ๆ เพื่อทางฝ่ายผู้ปฏิบัติจะได้สร้างวิธีปฏิบัติให้เหมาะสมกันไปตามวัตถุประสงค์นั้น ๆ

1. วัตถุประสงค์ทั่วไปของการส่งเสริมการเกษตร

ประสิทธิ์ ประคองศรี และคณะ (2552) ได้ระบุว่าการส่งเสริมการเกษตรมีวัตถุประสงค์หลักหรือวัตถุประสงค์ทั่วไป ดังนี้

1. เพื่อให้บริการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่จำเป็นในการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลเป้าหมายที่เป็นตัวเกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชนเกษตรกร และผู้สนใจทั่วไปในการพัฒนาด้วยตนเอง เพื่อตนเอง ในด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการปฏิบัติ ทศนคติที่นิยมชมชอบ นิสัยที่ดีในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและด้านคุณภาพชีวิตที่ดี

2. เพื่อพัฒนามาตรฐานความเป็นอยู่ของครอบครัวของบุคคลเป้าหมายและของประเทศชาติในด้านอาหาร เศรษฐกิจในครัวเรือน รายได้ ความสัมพันธ์ในครัวเรือน และด้านประสิทธิภาพในการผลิต

3. เพื่อพัฒนาชุมชนเกษตรให้เจริญก้าวหน้าในด้านจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สันทนาการและชีวิตชุมชนชนบท ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน การมีอำนาจต่อรอง การเข้าถึงการบริการจากรัฐ และด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้

4. เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและกำไรสุทธิด้านการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยใช้เทคนิควิธีการผลิตที่เหมาะสม ในด้านพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ การเตรียมดิน การเพาะปลูก การบำรุงดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวและการจัดการผลผลิต การตลาด ปัจจัยการผลิตและผลผลิต และด้านการใช้ปัจจัยการผลิต

5. เพื่อให้เกษตรกรได้รับข่าวสารข้อมูลและการบริการสนับสนุนที่จำเป็นและเพียงพอต่อการผลิตด้านการเกษตร ในด้านวิชาการเทคโนโลยี ด้านการตลาด ด้านการแปรรูป แหล่งสินเชื่อ เงินทุน โรค แมลงศัตรูพืช และด้านอื่น ๆ

6. เพื่อให้เกษตรกรรู้จักการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด ในด้านทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ และด้านทรัพยากรสัตว์ป่า

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ทั่วไปของการส่งเสริมการเกษตร สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อกระตุ้นและสนับสนุนให้เกษตรกรมีความสามารถในการผลิตทางเกษตร เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและทำเป็นอาชีพได้มีประสิทธิภาพ

2. เพื่อแนะนำส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าใจถึงกระบวนการพัฒนาการผลิตที่สมบูรณ์แบบ โดยมีการจัดให้มีการร่วมมือและประสานกับสถาบันของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องและเกื้อกูลกัน อันจะอำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาการผลิตและรายได้

3. เพื่อช่วยเหลือให้เกษตรกรได้เข้าใจสภาวะต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวเอง รู้จักปัญหา ความต้องการที่แท้จริง อันจะยังผลให้มีการพัฒนาการผลิตได้ผลตรงตามต้องการ

4. เพื่อจัดสร้างบรรยากาศให้เกษตรกรมีโอกาสในทางพัฒนาปัญญา หรือความรอบรู้ ความสามารถ เพื่อรู้จักปฏิบัติตนให้มีค่าทางเศรษฐกิจ และสังคม มีวิธีการทำงาน ศิลปะปฏิบัติตนในการครองชีพและสังคม

5. เพื่อช่วยให้สมาชิกในครอบครัวเกษตรกรมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น โดยรู้จักจัดการใช้แรงงาน และทรัพย์สินได้ผลสูงสุด เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

6. เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นอยู่และอาชีพ ความมีอิสระและพึ่งตนเอง มีความรักต่อถิ่นที่อยู่และประเทศชาติ อันจะสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเอง

2. วัตถุประสงค์เฉพาะของการส่งเสริมการเกษตร

กำหนดให้มีวัตถุประสงค์เฉพาะของการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1. เพื่อการผลิตอาหารให้เพียงพอแก่การบริโภคภายในประเทศ และมีเหลือส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศเพื่อนำเงินเข้าประเทศ

2. เพื่อเร่งรัดให้มีการเพิ่มผลผลิต พืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งเป็นสินค้าออกเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตราต่างประเทศ เพราะประเทศเราเป็นประเทศเกษตรกรรม

3. เพื่อพัฒนาการเกษตรของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพของเกษตรกร เกษตรกรสามารถช่วยตัวเองได้ โดยทางบริการส่งเสริมการเกษตร

4. เพื่อถ่ายทอดวิชาการ เทคนิคใหม่ ๆ ทางการเกษตรที่ได้ค้นคว้า วิจัย ทดลองได้ผลแล้ว ไปยังเกษตรกรให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริงจัง

5. เพื่อดำเนินการในลักษณะสถาบันในการพัฒนาการเกษตรของประเทศอย่างมีระบบ ในการส่งเสริมสนับสนุนการทำการเกษตร

6. เพื่อสร้างงานให้พลเมืองในชนบทได้พัฒนา ยกมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เป็นการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจแก่ประชาชนในชนบท

7. อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางเกษตร เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์ในไร่นา ฯลฯ

8. เพื่อก่อให้เกิดตลาดการเกษตร เกิดแหล่งเงินทุน การลงทุน ประชาชนมีกำลังซื้อสินค้าอุตสาหกรรม รัฐมีรายได้จากภาษีอากร

9. มีเป้าหมายหรือโครงการที่จะช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยเป็นพิเศษ

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร ขึ้นอยู่กับความสำคัญของปัญหาในสถานการณ์นั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ของการทำงานแต่ละอย่างนั้นจะได้รับความสำเร็จตามนั้น แค่นั้น เพียงไร ขึ้นอยู่กับเกษตรกรหรือผู้เกี่ยวข้อง หากวัตถุประสงค์นั้นไม่กำหนดในลักษณะที่จะแสดงให้เห็นที่ประจักษ์ว่าจะได้รับประโยชน์มากน้อยอย่างไร อาจไม่ได้รับผลเท่าที่ควรจะได้ เพราะวัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร จะถือว่าดีได้นั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับโดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และจะต้องมีความชัดเจนในการนำไปปฏิบัติได้

หลักการของงานส่งเสริมการเกษตร

หลักการส่งเสริมการเกษตรมีความสำคัญในการที่ช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการเกษตรได้มีกรอบหรือแบบฉบับที่ควรยึดถือปฏิบัติไปเป็นแนวทางเพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรนั้นสามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรและบุคคลเป้าหมาย แม้ว่าการปฏิบัติในรายละเอียดอาจมีความแตกต่างกันไปบ้างตามสภาพภูมิสังคมของเกษตรกรและกลุ่มเป้าหมาย แต่ก็ยังอยู่ในขอบเขตหรือแนวทางตามหลักการส่งเสริมการเกษตรที่ได้วางไว้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมการเกษตรไม่หลงทางและไม่เสียเวลาในการที่จะทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมาย หลักการของงานส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในงานส่งเสริมการเกษตรยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติดังนี้ (ปรับปรุงจาก ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2524)

1. การส่งเสริมการเกษตรควรเน้นกระบวนการให้การศึกษา งานส่งเสริมการเกษตรเป็นงานสนับสนุนและช่วยเหลือให้บุคคลเกิดการเรียนรู้จากการศึกษา เพื่อนำความรู้ในวิชาการแผนใหม่ไปปรับปรุงแก้ไขการประกอบอาชีพเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด การให้การศึกษาเป็นการนำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ดีที่สุดในการส่งเสริมการเกษตร เนื่องจากเป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรม ความชำนาญ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเน้นการเปลี่ยนแปลงที่บังเกิดผลในเรื่องการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ ซึ่งจะต้องกระทำโดยยึดหลักของการเรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเอง (learning by doing)

2. ยึดหลักการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน การพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสาน (integrated agricultural development) เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องกระทำเพื่อการทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องที่ไปสู่เกษตรกร โดยให้มีการผสมผสานในแนวตั้งของหน่วยงานแต่ละหน่วยรวมทั้งองค์กรตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด จนถึงระดับชาติ

3. พื้นที่เป้าหมายการส่งเสริมการเกษตรควรเน้นหนักพื้นที่ด้อยพัฒนา ในการส่งเสริมการเกษตรควร

กำหนดพื้นที่ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ หมู่บ้านที่พัฒนาแล้ว หมู่บ้านที่กำลังพัฒนา และหมู่บ้านด้อยพัฒนา ซึ่งจะต้องเน้นที่หมู่บ้านด้อยพัฒนาและหมู่บ้านกำลังพัฒนา แต่ไม่ได้หมายความว่าละเลยหมู่บ้านที่เจริญแล้ว ต้องคำนึงถึงการประสานประโยชน์ด้วย ในทางปฏิบัติอาจเลือกท้องถิ่นที่ด้อยพัฒนาที่มีความพร้อมที่สุดในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเป็นหมู่บ้านแกนนำโดยมีหมู่บ้านข้างเคียงเป็นหมู่บ้านแนวร่วม ส่วนหมู่บ้านที่กำลังพัฒนาและพัฒนาแล้วควรเน้นการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ระบบเครือข่าย หรือวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

4. บุคคลเป้าหมายหลักของการส่งเสริมการเกษตรเป็นเกษตรกรที่มีที่ทำกินขนาดเล็ก (Small Farmers) หรือเกษตรกรระดับรากหญ้า (Grass - Roots) ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็ว กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงปานกลาง และกลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงช้า โดยดำเนินการให้กลุ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วเป็นแกนนำ โดยมีกลุ่มอื่น ๆ เป็นแนวร่วม ขณะเดียวกันก็ได้หมายความว่า จะตัดขาดจากเกษตรกรที่มีฐานะดี ต้องคำนึงถึงหลักการประสานผลประโยชน์ในชุมชนด้วย

5. สิ่งที่จะนำไปส่งเสริมควรเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงแก่กลุ่มบุคคลเป้าหมาย โดยคำนึงถึงแง่ของเศรษฐศาสตร์และการจัดการด้วย เกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะยอมรับสิ่งที่จะนำไปส่งเสริมต่อเมื่อสิ่งนั้นมีลักษณะที่ได้ผลดี มีกำไร เห็นผลชัดเจน วิธีการไม่ยุ่งยากและสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และสิ่งที่บุคคลเป้าหมายปฏิบัติอยู่

6. การส่งเสริมการเกษตรต้องเริ่มจากการแก้ปัญหาหรือความต้องการร่วม ความสนใจร่วมที่มีอยู่ในขณะนั้น การเริ่มต้นกิจกรรมหรือโครงการจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนควรพิจารณาถึงทรัพยากรที่มีในชุมชน ปัญหาความต้องการ ความสนใจร่วมของคนในชุมชน ชีตความสามารถ ความพร้อมและเต็มใจที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน การระบุปัญหาที่แท้จริง (real needs) ควรให้เกษตรกรเป็นผู้ระบุด้วยตนเอง ยกเว้นกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถระบุปัญหาความต้องการของตนเองได้อันเนื่องจากขาดประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ หรืออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น ขาดแคลนแหล่งน้ำ ดินเสื่อม ทำให้เกษตรกรสภาพสิ้นหวัง ถึงจะเป็นหน้าที่ของนักส่งเสริมในการชี้แนะปัญหาและกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความต้องการที่เหมาะสม

7. การดำเนินการต่าง ๆ ในชุมชน ควรเน้นการมีส่วนร่วมกับองค์กรภาคประชาชน องค์กรประชาชน นั้นมีทั้งองค์กรที่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรการบริหารส่วนตำบล สภาตำบล และคณะกรรมการหมู่บ้าน และองค์กรของกลุ่มประชาชนระดับรากหญ้า ซึ่งอาจเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มสนใจ หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่รวมตัวกันขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ร่วมของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารข้าว เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้

กลุ่มเป้าหมายเกิดความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของในกิจการต่าง ๆ อันจะเป็นการก่อให้เกิดแรงดึงดูดของการให้ความสนใจและความร่วมมือของบุคคลเป้าหมายในชุมชนนั้น

8. การวางแผนงานในระดับท้องถิ่น ควรยึดหลักการให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินโครงการ คือ เป็นการดำเนินโครงการโดยอาศัยข้อมูลและความร่วมมือจากระดับล่าง (bottom up approach) เพื่อให้โครงการนั้นสามารถปฏิบัติได้ในท้องถิ่น และตอบสนองความต้องการของบุคคลเป้าหมายได้ตรงประเด็น แม้มีบางกรณีในระยะเริ่มโครงการแบบสั่งการจากเบื้องบน (top down approach) ซึ่งก็ยังคงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลเป้าหมายในการสร้างความเข้าใจต่อโครงการและการร่วมมือกำหนดรายละเอียดโครงการ ตลอดจนการมีส่วนร่วมปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขปัญหาและปรับปรุงโครงการ

9. ควรชักจูงให้บุคคลเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ซึ่งจะมีผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพสูงและทำให้เกิดความรู้สึกในการร่วมเป็นเจ้าของผลงานนั้น ๆ หากผลงานนั้น ๆ เป็นของชุมชน จะมีผลตามมาในด้านการประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน ตลอดจนช่วยเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วย

10. โครงการหรือกิจกรรมของงานส่งเสริม ควรคำนึงถึงศรัทธา ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีของบุคคลเป้าหมายและชุมชนให้มาก ก่อนนำการเปลี่ยนแปลง การสร้างศรัทธาเป็นสิ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องกระทำให้บังเกิดผล เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการนำการเปลี่ยนแปลงและจะต้องรู้ว่าจะนำการเปลี่ยนแปลงอย่างไร นอกจากนี้ยังต้องมีคุณลักษณะ 5 ร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมใจ กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้คนในท้องถิ่นเชื่อถือเลื่อมใสเป็นพรรคพวกอย่างแท้จริง ตลอดจนมีคุณสมบัติอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น การมีความตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ มีความคิดริเริ่ม รับผิดชอบในหน้าที่ มีความยุติธรรม เสียสละ มีอุดมการณ์ทำงานเพื่อชุมชน มีความจริงใจและจริงจัง เป็นต้น ในส่วนของการให้ความเคารพเชื่อถือนั่นต้องห้ามทางศาสนา นักส่งเสริมจะต้องมีพฤติกรรมที่ไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อถือของหมู่บ้าน เมื่อเข้าไปในชุมชนจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจต่อขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม นิสัยใจคอของเกษตรกรในชุมชน เพื่อที่จะเข้ากันได้และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชาวบ้าน และที่สำคัญควรนำความเชื่อและศรัทธานั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการนำการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กลวิธีต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์ร่วมของการนำการเปลี่ยนแปลง

11. เน้นการทำงานในรูปของกลุ่มหรือสถาบัน การทำงานในรูปของกลุ่มเป็นสิ่งที่นำไปสู่การมีภาวะ “ความสามารถช่วยเหลือตนเองได้” และการทำงานในรูปของกลุ่มจะบังเกิดผลต่อส่วนรวมและต่อสมาชิกในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ทำให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ความรู้ ความชำนาญต่อกันอย่างใกล้ชิด เป็นการ

ปลูกฝังให้สมาชิกมีการร่วมกันในด้านการผลิตโดยใช้เครื่องมือร่วมกัน และด้านอื่น ๆ ในอันที่จะเป็นการลดต้นทุนในการผลิตให้มากที่สุด และจำหน่ายให้ได้กำไรมากที่สุด เป็นช่องทางให้สามารถทำการต่อรองในเรื่องต่าง ๆ ตามที่เห็นปัญหาและความต้องการของสมาชิก เป็นต้น

12. การสร้างและพัฒนาผู้นำชุมชน เพื่อให้ผู้นำเป็นผู้ช่วยเหลือหรือเป็นแกนกลางในการรวมกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม การส่งเสริมการเกษตรจะเข้าไปถึงบุคคลเป้าหมายทุกคนนั้นเป็นไปได้ยาก แต่ถ้าอาศัยผู้นำชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้นำแบบทางการหรือไม่เป็นทางการ ก็มักจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความนึกคิดของชาวบ้าน และชาวบ้านจำนวนไม่น้อยมีลักษณะชอบเอาอย่างผู้นำ ฉะนั้นหากนักส่งเสริมรู้จักคัดเลือกจะใช้ผู้นำให้ถูกกาลเทศะ จะช่วยให้งานส่งเสริมการเกษตรบรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้น

13. กระตุ้นให้บุคคลเป้าหมายเกิดความรู้สึกอยากเปลี่ยนแปลงหรือเกิดภาวะไม่สมดุลทางจิตใจ ภาวะไม่สมดุลทางจิตใจ เป็นภาวะทางจิตใจที่บุคคลเกิดความกังวลใจ ไม่พอใจในสภาพที่เผชิญอยู่ในขณะนั้น การสร้างภาวะไม่สมดุลทางจิตใจ เป็นการดำเนินการขั้นต้นในการทำให้เกษตรกรตื่นตัว และสร้างความพร้อมเพื่อรอรับการเปลี่ยนแปลงในบางท้องที่ที่ห่างไกลความเจริญ และมีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ประชาชนในท้องที่นั้นอาจเคยชินกับสภาพที่เขาเป็นอยู่ เพราะคิดว่าเขาไม่มีหนทางที่จะทำให้ดีขึ้นไปกว่านั้นอีกแล้ว ซึ่งไม่ใช่เป็นเพราะว่าเขาพึงพอใจในสภาพที่ต่ำกว่ามาตรฐานเช่นนั้น นักส่งเสริมต้องกระตุ้นชี้แนะ เปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เขาเป็นอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งที่เขาควรจะเป็นและแนะนำแนวทางที่สามารถปฏิบัติได้ในการที่จะทำให้บุคคลเป้าหมายก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลง

14. ความสำเร็จของงานส่งเสริมการเกษตรควรเน้นที่การทำให้บุคคลเป้าหมายสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยการชี้แนะให้บุคคลเป้าหมายพยายามช่วยเหลือตนเอง ในการส่งเสริมให้บุคคลเป้าหมายเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางจะต้องถือหลักที่ว่า “สอนให้เกษตรกรรู้จักช่วยตนเอง” ทั้งนี้เพราะบุคคลเป้าหมายมีมากมาย การที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะบริการปัจจัยให้บุคคลเป้าหมายทุกคนอยู่ตลอดเวลา ย่อมเป็นไปได้และไม่ควรทำ ดังสุภาษิตจีนที่ว่า “อย่าให้ปลาแก่ชาวบ้าน แต่จงสอนให้เขาจับปลา เพื่อที่เขาจะมีปลาไว้กินตลอดไป” แต่มีหลายกรณีที่ต้องมีการให้ความช่วยเหลือ ถ้าการให้ นั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานต่อไปนี้ คือ ให้เพื่อเป็นการเริ่มต้นของการช่วยเหลือตนเอง เป็นการฝึกเกษตรกรให้ดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นปลาย ให้ในกรณีของการสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น สร้างถนนชนบท คลองส่งน้ำ บ่อน้ำกิน เป็นต้น ให้ในกรณีที่เกษตรกรประสบภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิดโรคหรือแมลงระบาด โดยอาจจะมีการแจกข้าวสาร สารเคมีป้องกันกำจัดพืชเป็นครั้งคราว เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการให้บริการโดยตรงนั้นอาจเกิดประโยชน์แก่บุคคลเป้าหมายในระยะสั้น แต่การสอนให้ทราบวิธีที่จะให้ได้มาซึ่งปัจจัยที่

ต้องการนั้นจะเกิดประโยชน์มากกว่าและยืนยาวกว่า และบุคคลเป้าหมายสามารถชวนช่วยตนเองและเห็นคุณค่าของสิ่งที่ตนเองหามาได้

15. ควรกระตุ้นให้บุคคลเป้าหมายรักษาพฤติกรรมที่ปฏิบัติได้ดีแล้วนั้นไว้ได้ต่อเนื่องจนกว่าจะมีพฤติกรรมใหม่ที่ดีกว่าเข้ามาแทนที่ งานส่งเสริมการเกษตร แม้ว่าจะสามารถทำให้บุคคลเป้าหมายเปลี่ยนแปลงเจตคติและยอมรับไปปฏิบัติแล้วก็ตาม ผู้ที่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นอาจกลับไปใช้พฤติกรรมอย่างเดิมก็ได้ หากนักส่งเสริมไม่คอยกระตุ้นให้รักษาไว้ การสอนให้เกษตรกรรู้จักสังเกต รู้จักคิด การให้ข่าวสารที่ใกล้เคียงกับปัจจุบันอย่างสม่ำเสมอตลอดจนการสร้างกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นการสร้างสถานการณ์ที่มีการเคลื่อนไหวอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานส่งเสริมการเกษตรที่จะคอยกระตุ้นให้เกษตรกรมีการตื่นตัวอยู่เสมอ

16. ยึดหลักการประสานและการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ร่วมกับองค์กรปกครองท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากตามแผนปฏิบัติการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 119 ตอนพิเศษ 23 ง วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2545 (ตามรัฐธรรมนูญการปกครองแห่งพระราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540) มีผลผูกพันให้กรมส่งเสริมการเกษตรรวมถึงส่วนราชการ 50 กรม 14 กระทรวง ต้องถ่ายโอนภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวม 245 ภารกิจ โดยกรมส่งเสริมการเกษตรจะต้องดำเนินการถ่ายโอนภารกิจของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลให้กับองค์การบริหารส่วนตำบล ในการนี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรต้องมีการทำงานแบบบูรณาการ การประสานงานแบบมีส่วนร่วมให้มากขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจ ขอบเขตความรับผิดชอบในภารกิจต่าง ๆ ที่ถ่ายโอน ซึ่งจะหมายรวมถึงการสนับสนุนงบประมาณ ตลอดจนความช่วยเหลือในด้านทรัพยากรต่าง ๆ จากเดิมที่กรมส่งเสริมการเกษตรมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อวางแผนพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ที่รับผิดชอบต่อไป

17. หลักการที่สำคัญคือการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม เงื่อนไข สถานการณ์ และกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมหรือชุมชน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ไม่มีสูตรสำเร็จในการส่งเสริมการเกษตรใดที่สามารถกระทำที่บังเกิดผลสำเร็จได้ทุกท้องที่ ทุกเวลา และทุกสถานการณ์ เมื่อนำวิธีการอย่างหนึ่งไปใช้แล้วบังเกิดผลสำเร็จในท้องที่หนึ่ง ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้ผลสำเร็จในอีกท้องที่หนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม หลักการต่าง ๆ ที่นักส่งเสริมเรียนรู้และมีประสบการณ์จะทำให้ นักส่งเสริมมีข้อมูลอันเป็นรากฐานของการเกิดปัญญาที่จะนำการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น รวดเร็วขึ้น และบังเกิดผลแก่กลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น ๆ ขณะนี้โครงการ แผนงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ของงานส่งเสริมการเกษตรควรที่จะพิจารณาถึงความเหมาะสมในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ภายในพื้นที่และควรที่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติของโครงการ แผนงาน และกิจกรรม
มนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม